

การช่วงชิงความหมายในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

กรณีศึกษา กุดทิง จังหวัดบึงกาฬ¹

Contested Space: The Kut Ting Ramsar Site in Bueng Kan Province, Thailand

สุทธวรรณ อินทรพานิช / แก้วตา จันทรานุสรณ์
Suttawan Intarapanich / Kaewta Janthranusorn

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ การช่วงชิงความหมายในการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ กรณีศึกษา กุดทิง จ.บึงกาฬ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการช่วงชิงความหมายของพื้นที่จาก กุด เป็น พื้นที่ชุ่มน้ำ ระหว่าง ชาวบ้าน รัฐ และองค์กรเหนือรัฐ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสิทธิในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์พื้นที่กุดทิง และ 2) ศึกษาปฏิบัติการต่อสู้ต่อรองของชาวบ้านเพื่อดำรงสิทธิในการเข้าถึงพื้นที่ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ภายใต้แนวคิดเรื่อง “พื้นที่ที่สาม” หรือ “Thirdspace” ของ Edward Soja และ Homi Bhabha ผลการศึกษาพบว่า เมื่อกุดทิงถูกขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่แรมซาร์ (แรมซาร์ เป็นอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ โดยเฉพาะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกน้ำ) กุดทิงได้ถูกเปลี่ยนแปลงความหมายจาก “พื้นที่หาอยู่หากิน” เป็น “พื้นที่อนุรักษ์” การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ชาวบ้านสูญเสียสิทธิในการใช้ประโยชน์พื้นที่แบบดั้งเดิม และนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน รัฐ และองค์กรเหนือรัฐ ในการจัดการพื้นที่ภายใต้อนุสัญญาฯ ชาวบ้านที่ไม่ยอมจำนนต่อเงื่อนไขใหม่จึงใช้ความเชื่อเป็นเครื่องมือต่อสู้ต่อรองการมีตัวตนและอำนาจในการเข้าถึงการจัดการพื้นที่กุดทิง

คำสำคัญ: กุดทิง พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่ที่สาม

Abstract

This thesis aimed to study two issues: 1) the relationship between local people, the government, and non-governmental organizations (NGOs) following the change in land access and land use in Kut Ting; and 2) the local people's attempts to negotiate to preserve

¹ บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนการตีพิมพ์จากศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

their traditional use of the land. The qualitative research employed the “Thirdspace” concept of Edward Soja and Homi Bhabha. This research shows that the Kut Ting Wetland has been designated a Ramsar Site which has generated new meaning for the local inhabitants from “living” to “preservation” and now local people have lost their right to use the land as they had in the past. This has created a contested relationship between the local people, the government, and NGOs administering the land under the Ramsar Convention. The local inhabitants used indigenous beliefs to demonstrate their identity and power at the Kut Ting Wetland.

Keywords: Kut Ting, Ramsar Site, Thirdspace

1. บทนำ

ในปี พ.ศ. 2552 กุดทิง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ (อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย ในขณะนั้น) ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติและพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศหรือแรมซาร์ไซต์ (Ramsar Site) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อพื้นที่กุดทิงในหลายระดับจากพฤติกรรมการของรัฐและองค์กรเหนือรัฐในการจัดการพื้นที่กุดทิงในฐานะพื้นที่อนุรักษ์อย่างเข้มงวด ปฏิบัติการดังกล่าวได้สร้างผลลัพธ์ในทิศทางที่แตกต่างจากการปรับตัวของชุมชนซึ่งมีพัฒนาการตามโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง บนฐานของความสัมพันธ์ของผู้คนกับการปรับตัวใช้ประโยชน์แหล่งน้ำประเภทกุดในการหาอยู่หากินมาโดยตลอด การเปลี่ยนแปลงภายหลังการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่แรมซาร์ดังกล่าวจึงไม่เพียงเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายเท่านั้น หากแต่ทำให้เกิดการกดทับและเบียดขับพื้นที่สำหรับผู้อยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์จากรูปแบบดั้งเดิมด้วย เมื่อวิถีดั้งเดิมชาวบ้านถูกทำให้กลายเป็นภัยคุกคามโดยการนิยามขององค์กรความรู้ พื้นที่ชุ่มน้ำ ชาวบ้านมีรูปแบบและการต่อรองอำนาจในการนิยามของรัฐและองค์กรเหนือรัฐอย่างไร เพื่อปกป้องสิทธิของตนเอง

เครื่องมือหลักในการอธิบายและตอบคำถามข้างต้นคือ แนวคิดเรื่องพื้นที่ที่สาม (Thirdspace) ของ Edward Soja ที่มองว่าเป็นพื้นที่ของการปฏิบัติการทางสังคม หรือ “The habitus of social practices” ที่มีลักษณะไม่มั่นคง และ

มีความคิด ปรากฏการณ์ ประสบการณ์ และความหมายที่มีการเปลี่ยนแปลงเสมอ (Soja, 1989, 1996 อ้างถึงใน Kahn, 2000: 7) เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยการทำความเข้าใจพื้นที่ใหม่ ๆ ในยุคหลังทันสมัย ที่ Soja ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นจากการขยายตัวของเมืองและความทันสมัยที่มีทุนนิยมเป็นตัวจักรสำคัญ กรณีของพื้นที่กุดกิงก็เช่นเดียวกัน พื้นที่แรมซาร์เป็นความทันสมัยในรูปแบบหนึ่งที่รัฐและองค์กรเหนือรัฐเข้ามาจัดการพื้นที่ผ่านการใช้อำนาจความรู้ทันสมัยของอนุสัญญาแรมซาร์ ตั้งแต่ระดับการนิยามความหมายใหม่เป็น “Wetland” หรือ “พื้นที่ชุ่มน้ำ” และมีปฏิบัติการที่นำไปสู่การจัดการผู้คนและกิจกรรมของผู้คนที่ถูกบ่งชี้ว่าเป็นภัยคุกคามต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้พื้นที่ชุ่มน้ำนั้นสามารถคงความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ในขณะที่แนวคิดพื้นที่ที่สามของ Soja ได้ทำให้มองเห็นกลวิธีการสร้างอำนาจครอบงำพื้นที่ของรัฐและองค์กรเหนือรัฐ แต่แนวคิด “พื้นที่ที่สาม” (Thirdspace) ของ Homi Bhabha กลับทำให้มองเห็นพื้นที่ปฏิบัติการของการต่อสู้ต่อรองจากเบื้องล่างของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจซึ่งถูกกดทับหรือเบียดขับจากอำนาจที่ถูกสร้างขึ้นครอบงำ “พื้นที่ที่สาม” ของ Bhabha จึงหมายความว่า ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนช่วงชิงการสร้างความหมายในพื้นที่ ความหมายนี้ก็คือความหมายของโครงสร้างทางสังคมที่เป็นการผสมผสานระหว่างความหมายของผู้ครอบงำ (the Dominant) กับความทรงจำหรือประสบการณ์ของกลุ่มผู้ที่ถูกครอบงำ (the Dominated) ให้กลายเป็นความหมายพันทาง (Hybridization) ความหมายที่ถูกสร้างขึ้นในพื้นที่ที่สามนี้คือ ปัจจัยที่จะกำหนดถึงทิศทางของโครงสร้างที่กำลังจะถือกำเนิดขึ้น แนวความคิดนี้จึงนำไปสู่การทำความเข้าใจการสร้างภาพแทนความจริงจากชาวบ้านในอีกแบบหนึ่งขึ้นมา (Bhabha, 2003 อ้างถึงใน เกรียงศักดิ์ เจริญพัฒน์, 2554: 151-152) ดังเช่นปรากฏในพื้นที่พิธีกรรมใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความหมายหรือพื้นที่ที่สามที่เป็นแบบของชาวบ้านเอง เพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2. กุดทิง ในความหมาย “พื้นที่หาอยู่หากิน” ของชาวบ้าน

“กุด” ในวัฒนธรรมไท-ลาว หมายถึง แหล่งน้ำที่มีลักษณะคล้ายทะเลสาบขนาดเล็ก มี “ฮอง” หรือ ร่องน้ำธรรมชาติขนาดน้อยใหญ่เป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างกุดกับแม่น้ำสายหลัก ทำให้กุดและฮองอุดมไปด้วยปลา และบริเวณโดยรอบก็อุดมไปด้วยต้นไม้และทุ่งหญ้า เนื่องจากมีน้ำหล่อเลี้ยงตลอดทั้งปี กลายเป็นพื้นที่ “ส่วนกลาง” ให้ชุมชนโดยรอบหรือบริเวณใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่นเดียวกับ “กุดทิง” ซึ่งมีที่มาของชื่อนามจากตำนาน “บั้งทิง” ภาชนะไม้ไผ่บรรจุน้ำขนาดใหญ่เป็นพิเศษ ได้สะท้อนการเป็นกุดขนาดใหญ่ที่รองรับน้ำปริมาณมหาศาลในช่วงฤดูน้ำหลากทั้งจากผืนดินบริเวณโดยรอบและแม่น้ำโขง ขณะเดียวกันจากความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของแม่น้ำโขงที่มีการขึ้น-ลงของน้ำตามฤดูกาลดังกล่าวก็ได้ทำให้กุดทิงเป็นแหล่งน้ำที่ใสสะอาดและเป็นกุดที่เคยอุดมไปด้วยสายพันธุ์ปลานานาชนิดและบางชนิดมีขนาดใหญ่เกือบสองเมตร ชาวบ้านที่เคยหาปลาในกุดทิงเล่าว่า สามารถจับปลาได้ทั้งปลาขาว ปลาอีโทะ ปลาสุต ปลาก่า ปลาหมอบ (เข็ง) ปลาเชื่อม ปลากระเตด (กระตี่) ปลาสลิต ปลารากกล้วย ปลาสบรง ปลาช่อน ปลาบู่ ปลาหลด ปลาหลด ปลาเสือ ปลาชีว ปลาชีวอ้าว ปลาส้อย ปลาคุยลาม ปลาแค้ ปลาข่าย ปลาเค้า ปลาชะโด ปลาแขยง ปลาเอน ปลาโจก ปลาเพี้ย ปลาตองกาย ปลาปาก ปลาลิง ปลาบึก ปลาดุก ปลาชวย และปลาสะงัว ฯลฯ นอกจากนี้ กุดทิงยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายอยู่ในบริเวณโดยรอบ เช่น ป่าดงดิบ ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ดงสีชมพู” มีต้นไม้ขนาดใหญ่ เช่น มะค่า แดง ชิงชัน ประดู่ พยุง กะบก และยางนา ฯลฯ โอบล้อมพื้นที่กุดทิง และมีสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยหาอยู่หากินในบริเวณกุดทิงทั้ง ช้าง เสือ กวาง ควายปลัก และควายป่า เป็นต้น กระทั่งชาวบ้านต่างเรียกชื่อนามบริเวณต่างๆ ของกุดทิงเป็นชื่อของสัตว์หรือพืชที่มีอยู่มากในพื้นที่นั้นๆ เช่น “นาเมย” ทุ่งนาหากินของฝูงควายป่า “นามั่ง” พื้นที่หากินของฝูงละมั่ง “นาคอตรอด” ทุ่งหญ้าทางเดินผ่านของสัตว์ “นาทุ่งใหญ่” เป็นที่หากินของสัตว์ขนาดใหญ่อยู่ร่วมกัน และ “หนองควายตาย” ช่วงเวลาหนึ่งเกิดโรคระบาดทำให้ควายป่าล้มตายอยู่ใกล้กับหนองน้ำแห่งนั้นเป็นจำนวนมาก เป็นต้น ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ

อันอุดมสมบูรณ์เหล่านี้ล้วนแล้วแต่ผูกพันกับวิถีของชาวบ้านมาโดยตลอด ในส่วนต่อไปนี้ผู้เขียนจะชี้ให้เห็นพัฒนาการของพื้นที่กุดทิงในแง่ของการจัดการและการปรับตัวต่อการใช้ประโยชน์เพื่อการหาอยู่หากินของผู้คนในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับพื้นที่กายภาพและพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม โดยเฉพาะเมื่อแต่ละช่วงเวลา อำนาจที่เข้ามาครอบงำเหนือพื้นที่ได้จัดระบบระเบียบการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านที่แตกต่างกันไป ดังนี้

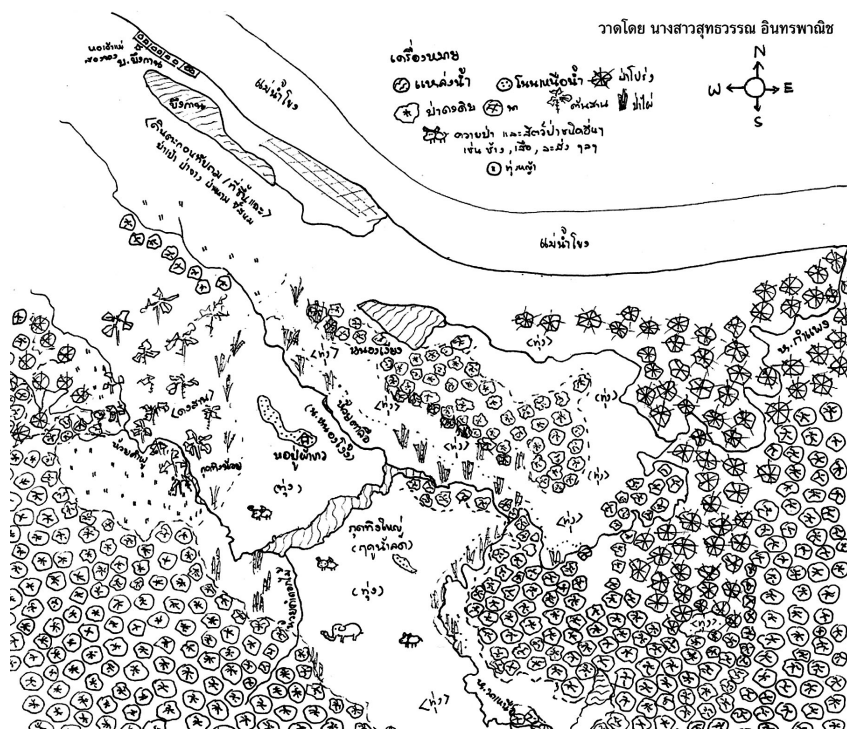
1) ยุคบุกเบิกการตั้งถิ่นฐาน - พ.ศ. 2458

จากหลักฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ชาวบ้านปัจจุบันเรียกว่า หลวงพ่อพระใหญ่) ศิลปะลาวหลวงพระบาง อิทธิพลยุคอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งพบอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงห่างจากที่ตั้งของหมู่บ้านบึงกาฬปัจจุบันไปประมาณ 5 กิโลเมตร สันนิษฐานว่าบริเวณทางด้านทิศเหนือของกุดทิงเคยเป็นที่ตั้งของเมืองเดิมมาก่อน และถูกทิ้งร้างไป กระทั่งในราวพุทธทศวรรษ 2360 จึงมีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในบริเวณนี้อีกครั้ง การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานดังกล่าว กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวบ้านบึงกาฬ (ในปัจจุบัน) นับเป็นกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์พื้นที่กุดทิง

จากการนับถือผีปู่ตาและเจ้าแม่สองนางของกลุ่มไทลาวดังกล่าว ทำให้สันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มหัวเมืองเก่าของเวียงจันทน์ที่เข้ามาระลอกแรกในช่วงหลังจากกรุงศรีสัตนาคนหุตตกเป็นแผ่นดินของกรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2369 ส่วนระลอกที่สองเข้ามาในช่วงเกิดศึกฮ่อทำให้ชาวเมืองโพนพิสัยตื่นกลัว ต่างพากันอพยพย้ายถิ่น พระพิไลยสรเดช (หนู) เจ้าเมืองโพนพิสัยย้ายครอบครัวหนีไปอยู่ที่บ้านบึงกาฬในปี พ.ศ. 2420 บริเวณที่ว่าการอำเภอบึงกาฬหลังเก่า (คณะกรรมการจังหวัดหนองคาย, 2499: 13) การอพยพมาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวทั้งสองระลอกนี้สัมพันธ์กับตำนานการอพยพหนีศึกฮ่อที่ระบุว่ามีผู้นำคือปู่ผ้าวบ้านบึงกาฬ (สำนักวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย, 2555) และตำนานเจ้าแม่สองนางที่ได้กล่าวถึงคนพ้ออาศัยอยู่ที่บ้านบึงกาฬ คนน้องอยู่เมืองโพนพิสัย ขณะเดียวกันได้มีการจดจำตำแหน่งแห่งที่ของหมู่บ้านผ่านตำนานท้องถิ่นเรื่องท้าวลินทองซึ่งเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของกลุ่มไทลาว แต่ปรับแต่งเนื้อเรื่องเป็นแบบฉบับของบ้านบึงกาฬ

อันสะท้อนให้เห็นภูมิทัศน์ของหมู่บ้านและบริเวณโดยรอบที่ชุมชนใช้ประโยชน์ในการหาอยู่หากินอย่างสัมพันธ์กับพื้นที่กายภาพ เช่น ปรากฏที่มาของชื่อ “บึงกาน” (เดิม) ในตำนาน มาจากคำว่า “กาน” (ภาษาถิ่น) แปลว่า ก้น บึงดังกล่าวได้ช่วยกานหรือก้นน้ำที่หลากมาจากที่ทุกทิศทางในบริเวณลุ่มน้ำห้วยกำแพงซึ่งเชื่อมต่อกับแม่น้ำโขงไม่ไหลเข้าท่วมหมู่บ้าน (ต่อมารัฐใช้การเขียนนามหมู่บ้านอย่างเป็นทางการว่า “บึงกาฬ” ถึงกระทั่งปัจจุบัน) ซึ่งทำให้ทำเลที่ตั้งบ้านเรือนกลุ่มไทลาวได้เลือกสร้างบ้านริมโขงในพื้นที่สูงเหนือน้ำท่วม และกำหนดปริมณฑลแห่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้านในบริเวณดอนหรือโนนที่อยู่เหนือน้ำท่วมจากกุดทิงในช่วงฤดูน้ำหลากทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้านเป็นที่ตั้งของหอผีปู่ตาบรรพบุรุษ และเรียกบริเวณดังกล่าวว่า “ดอนหอ” พร้อมทั้งยึดถือข้อห้ามและหลักปฏิบัติภายใต้ความเชื่อในอำนาจของปู่ฟ้าชาวอย่างเคร่งครัด อันถือเป็นการควบคุมทางสังคมประการหนึ่งที่ช่วยให้ชาวบ้านสามารถอยู่ร่วมกันและใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม

การหาอยู่หากินของชาวบ้านในยุคนี้ดำเนินไปได้ตามวิธีการทำนา ได้แก่ ปลูกข้าว จับปลา เลี้ยงควาย และต้มเกลือ เป็นต้น โดยใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่ชนบทหมู่บ้านทั้งสองฝั่ง คือ แม่น้ำโขงและบึงกาฬ และแหล่งน้ำน้อยใหญ่บริเวณลุ่มน้ำห้วยกำแพง กล่าวคือใช้แม่น้ำโขงเพื่อการคมนาคมและแลกเปลี่ยนค้าขายเป็นหลัก ใช้พื้นที่ราบเหนือน้ำท่วมริมฝั่งแม่น้ำโขงในการปลูกสร้างบ้านเรือน เพาะปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ โดยในช่วงฤดูน้ำหลากอาศัยน้ำจากกุดทิงที่หลากท่วมเข้ามาถึงแปลงนาใช้ในการทำนาได้ ขณะที่ในฤดูน้ำลดเมื่อน้ำในกุดทิงลดลงจนเกือบแห้งได้สร้างพื้นที่การหาอยู่หากินที่หลากหลาย ในกุดและร่องน้ำน้อยใหญ่มีปลาจำนวนมากศาลาให้ชาวบ้านลงจับได้อย่างง่ายดาย ขณะที่บริเวณริมกุดชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงควายร่วมกันซึ่งอยู่ร่วมกับฝูงควายปลักที่อาศัยอยู่ในธรรมชาติ ชุมชนโดยรอบกุดทิงในช่วงเวลานี้จึงกลายเป็นพื้นที่ผลิตปลาแดก เพื่อการค้าที่สร้างที่อยู่ที่ยืนให้กับผู้คนในบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนบนภายใต้วัฒนธรรมปลาแดก (รายละเอียดจะกล่าวต่อไปข้างหน้า)

ภาพประกอบ 1 จำลองการหาอยู่หากินที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์พื้นที่ทุ่งตึงและพื้นที่
ศักดิ์สิทธิ์ของบ้านบึงกาฬในยุคบุกเบิกตั้งถิ่นฐาน ในภาพเป็นช่วงฤดูแล้ง
(หมายเหตุ ผู้วิจัยจำลองภาพจาก เรื่องเล่า เอกสารบันทึกประวัติศาสตร์ และแผนที่บ้านทอง
สายและบ้านโนนดอง สืบจากเมื่อปี พ.ศ. 2482 พิมพ์ที่กรมแผนที่ พ.ศ. 2484)

ต่อมาเมื่อผู้คนในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น พื้นที่การหาอยู่หากินในท่าเลเดิมเริ่มไม่เพียงพอ จึงค่อยๆ ขยายออกไปหาอยู่หากินยังบริเวณโดยรอบกุดทิง ส่วนหนึ่งอาศัยร่อนน้ำบางจุด (ที่ไม่ติดกับชายป่า) ในการทำนา อีกส่วนหนึ่งไม่สามารถทำนาได้จะหันมาเลี้ยงควายและหาอยู่หากินโดยอาศัยปลาในกุดทิงเป็นหลัก คราวเรือนที่ขยายออกมานี้ ต่อมาได้กลายเป็นหมู่บ้านใหม่ แต่ยังคงเข้าร่วมในพื้นที่พิธีเลี้ยงปู่ผ้าวาดอนหอกุดทิง ฝั่ปปูตาบรรพบุรุษเดิมในทุกปี อันถือว่าเป็นความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งที่ดึงเอาความเป็นเครือญาติ ความอาวุโส และความศรัทธา

มาเชื่อมร้อยเข้าด้วยกัน ภายใต้ “การนับถือผีตัวเดียวกัน” และเมื่อผนวกกับความสัมพันธ์ในเชิงกลุ่มชาติพันธุ์และความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่อยู่เดิมแล้วยิ่งนำไปสู่ความเข้าใจชุมชนบริเวณกุดทิง นอกจากความสัมพันธ์ที่มาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของกุดทิงร่วมกันแล้ว ชุมชนยังผูกกันด้วยความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นทั้งในระดับของเครือญาติทางสายเลือด และเครือญาติในระดับจิตวิญญาณผ่านการถือผีเดียวกัน ทำให้แม่หมู่บ้านต่าง ๆ จะถูกแยกด้วยเขตการปกครองภายใต้อำนาจรัฐ แต่ก็ยังคงมีความเป็นชุมชนเดียวกันหรือจินตนาการของชุมชนแบบเดียวกันอยู่

2) ยุคเศรษฐกิจการค้า “ปลาแดก” กุดทิง พ.ศ. 2458 - ต้นศตวรรษที่ 2500

ภายหลังปี พ.ศ. 2458 รัฐได้เข้ามามีอำนาจเหนือพื้นที่กุดทิงอย่างเข้มข้น ภายหลังนโยบายรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางของกระทรวงมหาดไทย โดยรัฐได้สร้างขอบเขตอำนาจการปกครองใหม่โดยการย้ายที่ทำการอำเภอไชยบุรี จากบริเวณปากน้ำสงครามมายังบ้านบึงกาฬ เมืองโพนพิสัย จังหวัดหนองคายในขณะนั้น และให้ขึ้นกับจังหวัดนครพนมในปี พ.ศ. 2458 อย่างไรก็ตามได้ย้ายเขตปกครองกลับมายังจังหวัดหนองคายอีกครั้งในปี พ.ศ. 2459 (สำนักวัฒนธรรมจังหวัดบึงกาฬ, 2555) และเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบึงกาฬในปี พ.ศ. 2482 (ราชกิจจานุเบกษา, 2482) การเปลี่ยนแปลงเป็นอำเภอได้ทำให้มีผู้คนหลายกลุ่มโยกย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น นอกจากข้าราชการและครอบครัวแล้วยังมีกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าปลาแดก ปลาต้ม และปลาเค็ม ทั้งกลุ่มคนเวียตนามหนองบึก (เมืองนครพนม) กลุ่มคนจากลุ่มน้ำสงคราม ซึ่งต่างมีเป้าหมายร่วมกันคือใช้ทรัพยากรปลากุดทิงเพื่อการค้า กุดทิงจึงกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมปลาแดกตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำสงครามกระทั่งถึงหลวงพระบางตามเส้นทางการคมนาคมในแม่น้ำโขง

ต่อมาปลายทศวรรษที่ 2400 เมื่ออีสานเกิดภาวะความแห้งแล้งและบางพื้นที่มีน้ำท่วมติดต่อกันเป็นระยะเวลายาวนาน ความอุดมสมบูรณ์ของกุดทิงที่ร่ำลือในหมู่บ้านภาคอีสาน ทำให้ชาวบ้านจากหลายจังหวัดอพยพเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณโดยรอบกุดทิงและใช้ทรัพยากรปลาที่มีจำกัดร่วมกันภายใต้การปะทะ

ประธาน ประนีประนอมกันระหว่างสองอำนาจคือ อำนาจดั้งเดิมจากจารีตท้องถิ่น ผ่านเจ้าผู้มั่งคั่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและอำนาจรัฐที่เข้ามาดูแลซึ่งมีนายอำเภอ เป็นผู้นำสูงสุด กล่าวคือในส่วนของจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกุดทิงรัฐได้เข้ามา มีอำนาจการจัดเก็บภาษีโดยมี “กรมการอำเภอ” เป็นผู้ดูแลตรวจทำเลที่ทำมาหา เลี้ยงชีพของราษฎรในอำเภอคือ ที่นา ที่สวน และที่จับสัตว์น้ำ เป็นต้น และสอบสวน ให้รู้ว่าที่เหล่านั้นอาศัยสายน้ำทางใด และจัดให้มีทำ “บัญชีมีทะเบียน” ไว้ในที่ว่า การอำเภอ โดยบัญชีทะเบียนของกุดทิงได้เกิดขึ้นในยุคของ ขุนวิเศษ อุดการ นายอำเภอบึงกาฬ (ดำรงตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2472-2477) ที่ได้มีการนำกุดทิงขึ้น ทะเบียนเป็น “ที่สาธารณประโยชน์ทำเลเลี้ยงสัตว์กุดทิง” และประกาศ “สงวนหวงห้าม” ไว้เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2472 กุดทิงจึงถูกรัฐเข้ามามีการจัดการ ภายใต้การเปลี่ยนความหมายใหม่ให้เป็น “พื้นที่สาธารณประโยชน์” และมีการจัดการ ของรัฐอย่างเป็นทางการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทำให้การเข้าถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่ กุดทิงต้องอยู่ภายใต้ระบบระเบียบที่รัฐได้กำหนดไว้ อย่างไรก็ตาม บริบทการเข้ามามีอำนาจเหนือพื้นที่กุดทิงของรัฐ พื้นที่พิธีกรรมโดยเฉพาะ “พิธีเลี้ยงปู่ผ้าขาว” ได้กลายเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างรัฐและชาวบ้าน และนำไปสู่การลดความขัดแย้งของผู้คนภายใต้นิยามความหมายใหม่ การเข้าร่วม พิธีเลี้ยงปู่ผ้าขาวของรัฐปรากฏผ่านบทเพลงประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นโดยคนท้องถิ่น เพลง “จุดพลูอยู่กุดทิง” (ปี พ.ศ. 2503) เนื้อเพลงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของ คนในชุมชนกุดทิง ขณะที่เบื้องหลังที่มาของบทเพลงเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จากความเกรงกลัวและความเชื่อในอำนาจของปู่ผ้าขาวของชาวบ้านที่เชื่อว่า หากนายอำเภอที่มารับตำแหน่งใหม่ไม่ไปบอกกล่าวปู่ผ้าขาวจะทำให้บึงกาฬ มีภัยพิบัติ ทำให้ชาวบ้านต้องขโมยพลูไปจุดบอกกล่าวแทนเนื่องจากนายอำเภอไม่ ทำตาม อย่างไรก็ตาม ปรากฏในภายหลังว่า “นายอำเภอพรณ” ซึ่งเป็นนายอำเภอ ที่เนื้อเพลงกล่าวถึงได้ปรากฏตัวในพื้นที่พิธีเลี้ยงปู่ผ้าขาว โดยชาวบ้านเล่าว่า ท่านเป็นผู้นำในพิธีกรรม โดยเฉพาะใน “พิธีเลี้ยงขึ้น” (ภายหลังจากเอาข้าวขึ้นยุ้ง เสร็จประมาณเดือนอ้ายหรือเดือนยี่ คือ เดือนธันวาคมหรือเดือนมกราคม) ก่อนจะ นำชาวบ้านลงจับปลาในกุดทิง (ช่วงเวลาดังกล่าว กุดทิงมีการจับปลาขนาดใหญ่ถึง

ราวสองเมตรอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ปลาชะโด) ขณะที่การเข้าร่วมพิธีกรรมก็ได้มีกำหนดและผู้ใหญ่วัยบ้าน จำและตัวแทนลูกบ้านแต่ละหมู่บ้านที่จะลงจับปลาร่วมกันมาเข้าร่วมด้วย ทำให้มีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเป็นจำนวนมากหลายร้อยคน พื้นที่พิธีเสี่ยงปูผ้าขาวจึงได้หลอมรวมผู้คนจากชุมชนโดยรอบกุดทิงให้อยู่ภายใต้ความศรัทธาเดียวกัน ในขณะที่กระบวนการที่เกิดขึ้นในพิธีกรรมก็ได้สร้างความหมายของการเป็นลูกหลานปูผ้าขาว ซึ่งนำไปสู่แนวทางในการถือปฏิบัติในการเข้าถึงทรัพยากรปลาร่วมกันอย่างพร้อมเพรียงและเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวบ้านจึงมีความใกล้ชิดและนำไปสู่การลดความขัดแย้งของผู้คนในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด

กระบวนการทางพิธีกรรมดังกล่าว ทำให้ชุมชนกุดทิงที่มีผู้คนหลากหลายกลุ่มสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ นอกจากนี้ วิธีของการจับปลาเพื่อทำปลาแดกส่งไปขายยังพื้นที่ห่างไกลได้กลายเป็นโครงสร้างเศรษฐกิจและการค้าหลักที่สร้างฐานความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน บึงกาฬกลายเป็นแหล่งผลิตปลาแดกที่มีโกดังเก็บปลามากที่สุดเป็นอันดับสองรองจากอำเภอโพนพิสัย และปลาแดกจากทั้งสองอำเภอนี้ได้ถูกส่งออกไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วภาคอีสานตอนบน ซึ่งนอกจากจะสร้างรายได้ให้แก่ผู้ผลิตปลาแดกโดยตรงแล้ว ยังได้สร้างที่อยู่ที่ยืนให้แก่ชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการทำปลาแดก เช่น ชุมชนผลิตเกลือของบ้านท่าสะอาด อำเภอเซกา จังหวัดบึงกาฬ (ปัจจุบัน) ชุมชนผลิตให้ที่บ้านชุมช้าง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย (ปัจจุบัน) อีกด้วย กล่าวได้ว่า โครงสร้างเศรษฐกิจปลาแดกได้สร้างความมั่นคงให้แก่ชาวบึงกาฬและลูกหลานบึงกาฬในปัจจุบันอยู่ไม่น้อย

3) ยุคทุนเสรี ภายหลังการกั้นฝายน้ำล้น ประมาณปี พ.ศ. 2511 - ปัจจุบัน

ยุคทุนเสรี หมายถึง ช่วงเวลาที่พื้นที่กุดทิงเกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากการนิยามความหมายพื้นที่กุดทิงใหม่ของรัฐและองค์กรเหนือรัฐ ซึ่งนำไปสู่ปฏิบัติการภายใต้เงื่อนไขใหม่ของความทันสมัยที่มีทุนนิยมเป็นตัวจักรสำคัญ ดังนี้

ยูซอม (USOM): ทุนเสรีระยะแรกกับการพัฒนาพื้นที่กุดทิง

ต่อมามีความสัมพันธ์ของผู้คนและการจัดระบบระเบียบการเข้าถึงพื้นที่กุดทิงก็เปลี่ยนไป เมื่อปลาที่เคยมีอยู่อย่างชุกชุมได้หายไปจากสาเหตุของการปิดกั้นลำห้วยกำแพงด้วย “ฝายน้ำล้นพัฒนาชนบทห้วยกำแพง รพช.นค.21003”

ตั้งแต่ยุคที่รัฐเข้ามาพัฒนาชนบทเพื่อให้ภาคอีสานหลุดพ้นจากลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เริ่มเข้ามามีครอบงำ (สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท, 2539: 103-105) ภายใต้ทุนการพัฒนาสาธารณสุขูปโภคต่างๆ ของยูซอม สหรัฐอเมริกา กุดทิงจึงถูกเปลี่ยนแปลงพื้นที่กายภาพจาก “กุด” กลายเป็น “หนองน้ำ” ขนาดใหญ่ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้สูงสุดจากการปรับตัวต่อพื้นที่ในลักษณะเดิมได้อีก ชาวบ้านจึงเริ่มใช้ระเบิดซึ่งหาได้ง่ายในขณะนั้นในการจับปลาทั้งในกุดทิงและแม่น้ำโขง ขณะที่รัฐช่วงเวลาดังกล่าวไม่เข้มงวดต่อการดูแลควบคุม ทรัพยากรปลาจึงเริ่มลดน้อยลงพร้อมกับโครงสร้างเศรษฐกิจภายใต้วัฒนธรรมปลาแตกที่ค่อยๆ สลายปิดกั้นการลงไปทรัพยากร “น้ำ” ของกุดทิง จึงกลายเป็นทรัพยากรตัวใหม่ตามเป้าประสงค์ของรัฐในการจัดการพื้นที่เพื่อดูแลผู้คนและส่งเสริมด้านการเกษตร รวมถึงการจัดทำน้ำประปาเพื่อการอุปโภคและบริโภคของชาวบ้าน

อำนาจของรัฐหลังการพัฒนาฝ่ายทำให้พื้นที่กุดทิงถูกควบคุมอยู่ภายใต้การจัดระบบระเบียบใหม่ในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ผ่านกฏหมายและปฏิบัติการต่างๆ ของรัฐ โดยเฉพาะเมื่อรัฐได้สร้างสัญลักษณ์แห่งอำนาจผ่าน “แผนที่” ลักษณะต่างๆ เพื่อใช้ในการจัดสรรการใช้ประโยชน์ที่ดิน และสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อกำกับกลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่ ทำให้ชาวบ้านจับจองการใช้ประโยชน์กุดทิงภายใต้กฏระเบียบของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ทำเลเสี่ยงสัตว์กุดทิง หากแต่ไม่สามารถเป็นเจ้าของพื้นที่ได้ โดยชาวบ้านยังคงใช้เป็นที่ทำเลเสี่ยงสัตว์ การทำประมง และการปลูกพืชผัก และใช้น้ำในการปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว ปอ และมันสำปะหลัง กระทั่งปัจจุบันเปลี่ยนเป็นยางพารา ตามการสนับสนุนและส่งเสริมของรัฐเรื่อยมา ทำให้บริเวณโดยรอบกุดทิงนอกจากส่วนที่มีการขยายเมืองแล้ว พื้นที่อีกส่วนหนึ่งก็คือแหล่งเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจโดยมีการปลูกยางพาราเป็นจำนวนมากที่สุด พืชเศรษฐกิจดังกล่าวส่งผลให้ภายหลังเมื่อยกฐานะอำเภอบึงกาฬขึ้นเป็นจังหวัดบึงกาฬ ในปี พ.ศ. 2554 บึงกาฬก็กลายเป็นจังหวัดที่ปลูกยางพารามากที่สุดในภาคอีสาน โดย 8 อำเภอของจังหวัดบึงกาฬมียางพาราจำนวน 731,921 ไร่ มูลค่าการจำหน่ายยางพาราในปี พ.ศ. 2554 ประมาณ 8,000 กว่าล้านบาท มีโรงรับซื้อยางพาราถึง 7 โรงงานด้วยกัน (จุฬพล สายแวว, 2555) และจังหวัด

ก็ได้สนับสนุนให้พืชเศรษฐกิจดังกล่าวอยู่ในวิสัยทัศน์หลักของการพัฒนาบึงกาฬ กลุ่มทุนและกลุ่มการเมืองจึงสัมพันธ์กับการเติบโตของพืชเศรษฐกิจ ขณะที่บริเวณโดยรอบพื้นที่กุดทิงภายหลังจากการกันฝ่ายได้ทำให้พื้นที่ที่เคยเกิดน้ำท่วมหลายแห่งกลายเป็นผืนดินที่สามารถก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างได้ การพัฒนาด้านอสังหาริมทรัพย์จึงขยายออกมายังเส้นทางตำบลบึงกาฬ-ตำบลโนนสมบูรณ์ แทนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นพื้นที่แคบ อย่างไรก็ตาม จากการที่มีที่ดินที่เหมาะสมในการขยายตัวของเมืองน้อยทำให้ธุรกิจด้านที่ดินมีการแข่งขันกันสูง และส่วนใหญ่ลงทุนตามเส้นทางดังกล่าว รวมถึงรัฐที่ได้วางแผนใช้ที่ดินบริเวณที่สาธารณประโยชน์ของกุดทิงเพื่อก่อสร้างศูนย์ราชการ ในขณะที่อาชีพเดิมของท้องถิ่นที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงจากระบบนิเวศกุดทิง เช่น การทำประมง ได้กลายเป็นกลุ่มอาชีพที่มีรายได้ต่ำและจะมีรายได้เพียงช่วงเวลาเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ซึ่งเป็นช่วงปลาเข้ามาวางไข่เท่านั้น แตกต่างจากในอดีตที่สามารถจับปลาตัวเต็มวัยในช่วงน้ำลงในเดือนธันวาคม-มีนาคม ชาวบ้านกลุ่มนี้จึงหันไปหางานหรือกิจกรรมในพื้นที่อื่นเพื่อชดเชยรายได้จากอาชีพดั้งเดิม เช่น การรับจ้างทั่วไป รับจ้างกรีดยาง ขายของต่างถิ่น หรือเลี้ยงควายเพื่อเก็บไข่ควายใส่กระสอบขาย เป็นต้น สำหรับการใช้พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ซึ่งมีเหลืออยู่เพียงบางแห่งในส่วนปลายของกุดทิงที่ถูกน้ำท่วม ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านจะเลี้ยงควาย โดยมีการจับจองและช่วงชิงพื้นที่ดังกล่าวผ่านการเสียภาษีดอกหญ้าหรือ ภาษี ภพท. 5 แก่รัฐ โดยเป็นสิทธิในการครอบครองที่ดินมือเปล่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเก่าแก่ที่จับจองพื้นที่ริมกุดสำหรับการทำปศุสัตว์มาอย่างเนิ่นนาน

อนุสัญญาแรมซาร์: ทุนเสรีปัจจุบันกับการกลายเป็นพื้นที่ของโลก

ทุนเสรีที่เข้ามายังพื้นที่กุดทิงในระยะเวลาต่อมากระทั่งปัจจุบันคือความร่วมมือระหว่างรัฐและองค์กรเหนือรัฐในการเป็นภาคีอนุสัญญาแรมซาร์ โดยมีฝ่ายผู้แทนรัฐที่มีอำนาจในพื้นที่ซึ่งได้ถูกปรับเปลี่ยนจากการดูแลภายใต้กระทรวงมหาดไทย กลายเป็นอำนาจของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับองค์กรเหนือรัฐที่มีหน้าที่กำกับและดูแลจัดการผลประโยชน์ในพื้นที่ชุ่มน้ำตามกรอบการทำงาน ในขณะที่ความชอบธรรมในการจัดระบบระเบียบถูกดำเนินการผ่านการยับยั้งภัยคุกคามเพื่อทำให้พื้นที่กุดทิงบริสุทธิ์ด้วยความเป็นธรรมชาติ การยื่นขอ

ขึ้นทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศหรือพื้นที่แรมซาร์จึงต้องมีการดำเนินการรังวัดที่ดินเพื่อจัดทำเขตพื้นที่หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงหรือนสส. ซึ่งเป็นมาตรการหนึ่งใน 17 ข้อ และมาตรการพื้นที่อนุรักษ์ชุ่มน้ำ 5 ข้อ เนื่องจากต้องมีที่ตั้งและขอบเขตที่แน่นอนเพื่อจัดการพื้นที่ภายใต้ระบบระเบียบใหม่และป้องกันการบุกรุกจากกิจกรรมอันไม่พึงประสงค์ในพื้นที่ ปฏิบัติการดังกล่าวจึงกลายเป็นการสร้างความขัดแย้งให้แก่ผู้ที่เคยเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในพื้นที่กุดทิง ทั้งรูปแบบการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมและบริบทของชุมชนสมัยใหม่ที่มีพัฒนาการการปรับตัวภายใต้ข้อจำกัดของพื้นที่กายภาพมาโดยตลอด

3. กุดทิงในความหมาย “พื้นที่ชุ่มน้ำ” ของประเทศและประชาคมโลก

อนุสัญญาว่าด้วยการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ (Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat) ได้มีผู้แปลเป็นภาษาไทยว่า “อนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ โดยเฉพาะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกน้ำ” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “Ramsar Convention” โดยความคิดแรกเริ่มมาจากปัญหาของประชากรของนกน้ำ (Waterfowl) โดยเฉพาะนกเป็ดน้ำที่มีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว จึงมีแนวคิดที่จะคุ้มครองอนุรักษ์ “ถิ่นที่อยู่อาศัยของนกน้ำที่มีการอพยพย้ายถิ่น” (Conservation of Habitats of Migratory Waterfowl) ดังนั้น ในชื่อเรียกของอนุสัญญาจึงมีคำว่า “Especially as Waterfowl Habitat” ข้างท้ายชื่อของอนุสัญญา ต่อมาการประชุมสมัชชาภาคีอนุสัญญา ครั้งที่ 7 ได้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายของอนุสัญญา ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ขอบเขตการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำมีลักษณะกว้างขึ้น โดยไม่จำกัดเฉพาะพื้นที่ที่มีความสำคัญสำหรับนกน้ำ แต่รวมถึงระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อทรัพยากรประมงด้วย รวมทั้งมีการวางแนวทางกำหนดหลักการเขตพื้นที่แรมซาร์ใหม่ ขณะที่อนุสัญญาได้วางเป้าหมายให้ภาคีทุกประเทศเร่งเสนอพื้นที่ชุ่มน้ำเข้าในทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศให้ครบถึง 2,000 แห่งก่อนปี พ.ศ. 2548 ใน พ.ศ. 2556 มีพื้นที่แรมซาร์ทั้งหมด 2,161 แห่งทั่วโลก จำนวนพื้นที่ 205,681,158 เฮกตาร์ (The Ramsar Convention on Wetlands, n.d.)

อนุสัญญาแรมซาร์ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2514 ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกภาคี เป็นลำดับที่ 110 เพื่อให้ความร่วมมือในการจัดการรักษาความยั่งยืนของผืนน้ำและผืนป่า พันธกรณีของอนุสัญญาฯ มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา โดยอนุสัญญาดังกล่าวเป็นข้อตกลงระหว่างรัฐบาลที่ได้กำหนดกรอบการทำงานสำหรับความร่วมมือระหว่างประเทศ ด้วยเหตุนี้กุดทิงซึ่งยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ในความหลากหลายของธรรมชาติจึงได้รับการประกาศเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของโลกเป็นลำดับที่ 1,926 และเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำระดับนานาชาติแห่งที่ 12 ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนอนุสัญญาแรมซาร์ของประเทศไทย ทำให้กุดทิงไม่ใช่เป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์เพียง 19 หมู่บ้านโดยรอบที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันอีกต่อไป แต่ยังเป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยงกับความคิดของประชาคมโลกในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ใหม่ในพื้นที่ที่ถูกนิยามว่าเป็น “พื้นที่ชุ่มน้ำ”

การจัดระบบระเบียบพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิงเป็นไปตามแกนหลักตามปรัชญาความหมายของอนุสัญญาแรมซาร์ คือ แนวคิด “การใช้อย่างชาญฉลาด” หรือ “Wise Use” ในพื้นที่ที่ถูกให้ความหมายโดยอาศัยขอบเขตตามลักษณะพื้นที่ทางกายภาพว่ามีสภาพหรือคุณลักษณะที่สามารถจัดประเภทเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำกล่าวคือ การใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำด้วยการเก็บรักษาหรือบำรุงรักษา (Maintenance) ระบบนิเวศ อย่างประสบความสำเร็จโดยผ่านการริเริ่มใช้แนวทางสู่ระบบนิเวศ (Ecosystem Approach) ภายใต้บริบทของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น การอนุรักษ์และการใช้พื้นที่ชุ่มน้ำและทรัพยากรของพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างยั่งยืนจึงมีหัวใจหรือแกนหลักคือ “การใช้อย่างชาญฉลาด” เพื่อประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ

“การใช้อย่างชาญฉลาด” ถูกสร้างให้เป็นรูปธรรมผ่านกฎระเบียบบนแผ่นป้ายเฉพาะกิจที่ติดตั้งบริเวณโดยรอบกุดทิง เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของกุดทิงว่าได้กลายเป็น “พื้นที่ของโลก” และเป็นพื้นที่ที่สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทยในฐานะมีพื้นที่ชุ่มน้ำอันอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพในระดับโลก แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับกลายเป็นการควบคุมและจัดการผู้คนรวมไปถึงสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในพื้นที่ เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการประกาศมาตรการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติและระดับชาติ 17 ข้อ ตามมติคณะรัฐมนตรี

วันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 โดยเฉพาะ “ข้อ 1 ประกาศกำหนดให้พื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นสาธารณะทุกแห่งทั่วประเทศโดยเฉพาะพื้นที่ชุ่มน้ำแหล่งน้ำจืดเป็นพื้นที่สีเขียว และมีให้ส่วนราชการเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งรองรับน้ำและกักเก็บน้ำต่อไป” กฎระเบียบดังกล่าวทำให้เมื่อบึงกาฬได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดได้เกิดการพิพาทกรณีการก่อสร้างสถานที่ราชการในเขตพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งเดิมมีแผนการสร้างในพื้นที่ส่วนหนึ่งของพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่ท่าเลี้ยวสัตว์กุดกิงบริเวณบ้านดอนอุดมในเส้นทางหมายเลข 222 ซึ่งเชื่อมต่อความเจริญบนเส้นทางสายหลักระหว่าง 2 ตำบลใหญ่ คือ ตำบลบึงกาฬและตำบลโนนสมบูรณ์ นอกจากนี้ในบริเวณที่มีขอบเขตไม่ชัดเจนว่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำหรือไม่นั้นได้สร้างความขัดแย้งให้กับกลุ่มคนสองกลุ่มที่ต่างก็อ้าง “ความชอบธรรม” เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายที่แตกต่างกัน นั่นคือ กลุ่มที่ต้องการสถาบันส่งเสริมการศึกษาในพื้นที่ห่างไกลซึ่งกำลังถมดินก่อสร้างเพิ่มเติมในพื้นที่ซึ่งรอการเพิกถอนเพื่อใช้ประโยชน์ กับกลุ่มที่มีบทบาทดูแลผลประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติให้แก่พื้นที่ของโลก

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงแนวเขตพื้นที่สำคัญสำหรับที่หลวง (นสส.) พื้นที่ชุ่มน้ำกุดกิง

นอกจากผลกระทบในระดับรัฐท้องถิ่นแล้ว ในระดับชาวบ้านเองก็นำไปสู่ความขัดแย้งในหลายประเด็นเช่นกัน ที่ชัดเจนที่สุดคือการให้อำนาจการบริหารและสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้มีอำนาจควบคุมผู้คนในพื้นที่กุดทิงด้วยการออกข้อบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบลที่ว่าด้วย “ข้อห้ามและการกำหนดบทลงโทษ เรื่อง กฎ กติกา ข้อบังคับ และบทกำหนดลงโทษที่ประกาศใช้ในเขตอนุรักษ์เตี๊ยะชาติ พื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง ตำบลบึงกาฬ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2551” โดยมีเนื้อความในประกาศ ดังนี้

ข้อ 1 ห้ามเก็บ เต็ด นำออก หรือทำลาย ซึ่งพืชพรรณไม้ หรือสัตว์น้ำ รวมทั้ง ดอกไม้ หรือสิ่งอื่นใด ที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืชในพื้นที่อนุรักษ์โดยเตี๊ยะชาติ

ข้อ 2 ห้ามมิให้มีสัญจร หรือข้ามผ่านเข้าออก ด้วยวิธีการใดๆ โดยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ใดๆ ทั้งโดยเรือหรือโดยวิธีการอื่นใด เข้าไปในพื้นที่อนุรักษ์โดยเตี๊ยะชาติ ในกรณีนี้เว้นแต่เกิดเหตุอันจำเป็นเร่งด่วนในการสัญจร เช่น คลื่นลมแรงจนอาจเกิดอันตรายและมีอาจหลีกเลี่ยงภาวะอันจำเป็นนั้นได้

ข้อ 3 ห้ามมิให้บุคคลใด นำสัตว์เลี้ยง เป็นต้นว่า วัว ควาย แพะ แกะ หมู สุนัข แมว หรือสัตว์อื่นใด ที่มีได้เป็นสัตว์ที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวเข้ามาในพื้นที่เขตอนุรักษ์โดยเตี๊ยะชาติ

ข้อ 4 ห้ามมิให้บุคคลใด หยิบ ยืม ลักขโมย เคลื่อนย้าย ทำลาย หลัก เสา เขื่อน ป้ายแสดง ท่อน แสดงแนวเขต หรืออุปกรณ์วัสดุอื่นใด อันเป็นเครื่องแสดง หรือเครื่องประกอบแนวเขตอนุรักษ์ โดยเตี๊ยะชาติ

ข้อ 5 หากบุคคลใดฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามข้อบัญญัตินี้ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน หนึ่งพันบาท

ประกาศดังกล่าวนี้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการที่เน้นหนักด้านการปกป้องพื้นที่ให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด และเพิ่มพื้นที่ในแหล่งที่อยู่อาศัยของนกน้ำหรือนกอพยพรวมถึงปริมาณของปลาในกุดทิงทำให้เกิดเขตอนุรักษ์อย่างเตี๊ยะชาติๆ ทำให้กฎระเบียบข้อห้ามโดยเฉพาะข้อ 3 การเลี้ยงควายให้หาอยู่หากินตามริมกุดที่เคยมีในวิถีการดำรงชีพของชาวบ้านมาอย่างเนิ่นนานกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายในพื้นที่เขตอนุรักษ์ฯ แม้ว่าการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ลักษณะดังกล่าวหากพิจารณาจาก

คำบอกเล่าของผู้ใช้ประโยชน์ อาจไม่ใช่พื้นที่ซึ่งเคยเป็นแหล่งวางไข่ของนกอย่างแท้จริงเนื่องจากบริเวณนั้นถูกรบกวนโดยการทำปศุสัตว์มาอย่างเนิ่นนาน และได้กลายเป็นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ตามการประกาศของรัฐตั้งแต่ปี พ.ศ. 2472 ซึ่งมีการเลี้ยงวัวควายจำนวนมากหลายพันตัว เนื่องจากชาวบ้านได้ใช้งานบริเวณริมกุดทิงเพื่อการปศุสัตว์ตั้งแต่ยุคบุกเบิกการตั้งถิ่นฐานราวร้อยละ 70 กว่าปีที่ผ่านมา

กระนั้นก็ดี คำบอกเลาดังกล่าวถูกลดน้ำหนักลงไปเมื่อมีการเก็บตัวอย่างน้ำบริเวณที่ใช้เลี้ยงควายจำนวนมากและผลการวิเคราะห์พบว่า มีความขุ่นของน้ำ “ขุ่นมาก” ซึ่งมีแนวโน้มที่ทำให้คุณภาพน้ำลดลงส่งผลต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะพื้นที่ทางด้านทิศเหนือใกล้บ้านแสนสุขและบ้านบึงสวรรค์ที่มีการเลี้ยงควายมากและน้ำตื้น ทำให้การเลี้ยงควายริมกุดไม่สามารถรอดพ้นจากการเป็นภัยคุกคามที่ต้องถูกกำจัดออกไปเพื่อการรักษาพื้นที่ชุ่มน้ำในการเป็นแหล่งน้ำสะอาดเพียงพอต่อแหล่งเพาะเลี้ยงอนุบาลปลาหรือเป็นที่อยู่อาศัยของนกน้ำ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพื้นที่อื่นๆ บริเวณริมกุดทิงจะสามารถเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ได้ แต่สำหรับสถานการณ์ปัจจุบันจากการแก่งแย่งพื้นที่ทำกินในเขตสาธารณประโยชน์ โดยเฉพาะการปลูกพืช เช่น ข้าวนาปรังหรือพืชล้มลุกชนิดอื่นๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วิถีการเลี้ยงควายในบริเวณอื่นๆ สูญหายไปเช่นเดียวกับการต่อรองกับปัญหาดังกล่าวในระดับชาวบ้านพบว่า กลุ่มที่มีขนาดเล็กไม่มีทุนรอนมากนัก ส่วนหนึ่งพยายามรวมกลุ่มเพื่อให้สามารถมีอำนาจต่อรองผ่านการประชุมเจรจากับรัฐและองค์กรเหนือรัฐเพื่อหาทางออกอย่างเป็นทางการ แต่ก็ดูเหมือนว่าจะยังไม่ได้ผล ดังนั้น ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งจึงเลือกต่อรองในรูปแบบใหม่ที่สัมพันธ์กับศาสนาและการรื้อฟื้นระบบความเชื่อดั้งเดิมขึ้นมาตีความใหม่เพื่อเสริมอำนาจในการต่อรองให้มากขึ้น ดังตัวอย่างปฏิบัติการของ “กลุ่มบุญบารมี” ที่จะกล่าวต่อไป

การต่อรองอำนาจของ “กลุ่มบุญบารมี”

กลุ่มบุญบารมี ในงานวิจัยนี้หมายถึง กลุ่มคนที่มีกำลังทรัพย์หรือหรือกลุ่มทุนที่เป็นแกนนำหลักในการสร้างพระพุทธรูปในบริเวณที่พักสงฆ์ในเขตดอนหอศักดิ์สิทธิ์ กลุ่มบุญบารมีส่วนหนึ่งทำอาชีพสวนยาง บางคนเคยทำอาชีพเลี้ยงวัวควายในพื้นที่กุดทิง แต่การรวมตัวกันเพื่อสร้างพระพุทธรูปในบริเวณดังกล่าวนี้

ชาวบ้านได้เล่าว่าเป็นเพราะพระกับโยมตั้งแต่เจอกันครั้งแรกก็รู้สึกถูกชะตากัน แต่เดิมก่อนที่จะพักสงฆ์แห่งนี้ถูกทิ้งร้างไว้ มีหลวงตาเพียงรูปเดียวที่จำพรรษาอยู่ถึงแปดปี โดยมีเพียงหลอดไฟดวงเดียวในกุฏิซึ่งเป็นเพียงศาลาไม่มีฝา มุงหลังคาด้วยสังกะสี ภายหลังหลวงตามรณภาพชาวบ้านได้สร้างหอเก็บอัฐบริวารของท่านไว้ที่หอปุผัวขาว ขณะที่เวลาผ่านไปเนิ่นนานไม่ปรากฏว่ามีภิกษุรูปใดอยู่จำพรรษาในบริเวณนั้นได้นานเท่าหลวงตา เช่นเดียวกับนักบวชอื่นที่มาสร้างอาศรมก็ทิ้งร้างไปเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านต่างลือต่อกันว่าอาจเป็นเพราะกระทำความผิดต่อปุผัวขาว

พื้นที่ดอนหอยเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีเรื่องเล่ามากมายเกี่ยวกับผู้ที่ละเมิดข้อห้ามของสังคมทำให้ไม่มีผู้ใดกล้าที่จะเข้าไปยุ่งหรือทำอะไรล่วงเกินในพื้นที่ของปุผัวขาวมากนัก จะมีก็เพียงจำและตัวแทนชาวบ้านส่วนหนึ่งที่เข้าไปหาปุผัวขาวเฉพาะกิจคือ การทำพิธีเลี้ยงปุผัวขาวปีละสองครั้งเท่านั้น ซึ่งหลังจากกันผายและน้ำท่วมกุดทิงก็มีชาวบ้านเข้าร่วมน้อยลงมาก อย่างไรก็ตาม ป่าที่ยังคงมีต้นไม้ใหญ่เหลืออยู่ก็ได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังคงให้ความเคารพต่อปุผัวขาวร่วมกัน ทำให้ต่อมาเมื่อมีพระเข้ามาจำพรรษาในดอนหอยได้ไม่นานและยังมีกลุ่มทุนที่แสดงเจตนาต้องการทำบุญกับพระ รวมถึงมีการปรับปรุงกุฏิพระใหม่ และสร้างเพิ่มอีกหลายหลัง มีทางเข้าออกและน้ำไฟฟ้าสะดวก ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่า “พระท่านไม่ธรรมดา” และ “ท่านเป็นผู้มีบารมีมาก” เช่นเดียวกับกลุ่มทุนที่เข้ามาทำประโยชน์ให้แก่ที่พักสงฆ์ ชาวบ้านเชื่อว่า “เป็นคนร่ำรวยเพราะว่ามีบุญ”

กลุ่มบุญบารมีมีปฏิบัติการอย่างเด่นชัด ภายหลังสถานการณ์การต่อรองเรื่องการก่อสร้างศาลากลางในบริเวณเดิมจบลงด้วยสัญญาณที่บ่งบอกถึงสิทธิที่ขาดหายไปในการจัดการพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนที่มีมาแต่เดิม แต่ตกไปอยู่ในห้วงของอำนาจการจัดการจากองค์กรเหนือรัฐในความหมายของเขตอนุรักษ์เขตขาดของพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง ทำให้กลุ่มบุญบารมีหันไปหาการรวมกลุ่มในแบบที่ไม่ต้องเผชิญหน้ากับรัฐหรือองค์กรเหนือรัฐโดยตรง นั่นคือ “เมื่อพึงใครไม่ได้ก็เหลือแต่พระที่เป็นสรวง” เริ่มจากการรื้อฟื้นอดีตผ่านระบบสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น การสร้างพระ การจัดสร้างวัดถุมงคล รวมถึงการใช้ความเชื่อของชุมชนเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ต่อรอง พร้อมกับที่ มีการรวมกลุ่มกันในพื้นที่แห่งความศรัทธา และส่งผ่าน

ความรู้สึกการถูกกดทับและเบียดขับออกจากวิถีดั้งเดิมของตนที่มาจากอำนาจอื่น ซึ่งไม่ใช่คนในท้องถิ่นลงไปยังกรรมวิธีการปั้นพระพุทธรูปและปางของพระพุทธรูปเหนือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความหมายสำคัญ 2 ประการ คือ เป็นสีเขียวดังพระแก้วมรกตพระพุทธรูปคู่บ้านเมืองของไทย และเป็นปางประกาศชัยชนะเหนือหมู่มาร “พระพุทธรูปนิมิตวิจิตรมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ”

การสร้างสัญลักษณ์ผ่านปางพระพุทธรูปกลายเป็นการปกป้องรักษาคุ้มครองกลุ่มบุญบารมีและประกาศการมีตัวตนของคนรุ่นเก่าที่อยู่มานานในพื้นที่สังคมของกุดทิงเนื่องจากไปสัมพันธ์กับเรื่องเล่าของปางพระพุทธรูปดังกล่าว ขณะเดียวกันพระพุทธรูปยังถูกเสริมด้วยอำนาจจากเครือข่ายกลุ่มบุญทั่วประเทศ ซึ่งมีการรวมมวลสารเครื่องรางของขลังต่างๆ ของชาวบ้านที่มีจิตศรัทธาไว้ใต้ฐานพระ และร่วมมือกันปั้นพระตั้งแต่ฐานที่ยึดติดแน่นเชื่อมต่อกับองค์พระซึ่งแตกต่างจากหลักการสร้างพระโดยทั่วไป ที่เน้นถึงความต้องการไปสู่นิพพานที่ต้องสร้างแบบเบาลอยไม่ยึดติด ให้ความหมายถึงการลอยขึ้นสู่เบื้องสูงและไม่ยึดติดกับสิ่งใด (ภาพประกอบ 3)

ภาพประกอบ 3 พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปเหนือพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง

องค์พระที่หนักแน่นยึดกับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมคือ ป่าปู้ตา อาจถือได้ว่าเป็นการประกาศการมีตัวตนของชาวบ้านที่ยังมีวิถีการหาอยู่หากินภายใต้ความเชื่อดั้งเดิม กลุ่มผู้ถูกกดขี่จากการเข้าถึงสิทธิในผลประโยชน์พื้นที่เดิมที่กลายเป็นพื้นที่อนุรักษ์ และเมื่อพิธีกรรมพุทธภิเษกมาถึง พวกเขาได้รวมตัวกันในฐานะของผู้บริสุทธิ์ผ่านการแสดงออกด้วยเสื้อผ้าชุดขาวและมีเครือข่ายของกลุ่มบุญจากที่อื่นๆ เข้าร่วมในพิธีซึ่งมีเป้าหมายคือการสร้างบุญร่วมกันจากพื้นที่พุทธภิเษก กลายเป็นการเสริมสร้างอำนาจของความบริสุทธิ์เหนือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของกลุ่มบุญบารมีเพิ่มมากขึ้น เพราะไม่เพียงเป็นกลุ่มบุญในกุดทิงเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยเครือข่ายบุญจากกลุ่มคนอื่นๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งเครือข่ายสงฆ์จากทั้งทางภาคใต้และภาคตะวันออก พิธีพุทธภิเษกถูกจัดขึ้นเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน มีคนเข้าร่วมพิธีกรรมกว่าสิริร้อยคน กลุ่มบุญบารมีได้ถือโอกาสนี้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัดเข้าร่วมงานด้วย

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานนอกจากการสร้างพระพุทธรูปแล้ว หากพิจารณาพื้นที่โดยแยกพื้นที่และปฏิบัติการตามความเชื่อระหว่างพุทธกับผีแล้วจะพบว่า ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นภายใต้การสร้างความหมายใหม่เหนือพื้นที่ปู้ตาของกุดทิงคือ การกดทับและช่วงชิงบริเวณป่าในระดับพื้นที่ทางความคิดของชาวบ้าน แก่นนำการสร้างพระซึ่งเป็นคนกลุ่มเดิมที่เคยนับถือปู่ผ้าขาวมาก่อนด้วยเหตุผลใหม่ในการคงอยู่ของป่าบริเวณดังกล่าวว่า “มีพระ ป่าจึงอยู่ได้” ขณะเดียวกันปฏิบัติการที่เกิดขึ้นคือ การเปิดเส้นทางบุญด้วย “เส้นทางจงกรม” ทำให้แนวคิดพุทธเริ่มขยายขอบเขตรุกป่าปู้ตาทางกายภาพ อย่างไรก็ตาม พื้นที่แห่งอำนาจของปู่ตายังคงความศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของพื้นที่ทางจิตใจชาวบ้าน จากการที่เมื่อตัดไม้ทำทางเข้าที่พักสงฆ์เสร็จ ชาวบ้านก็ได้พากันไปขอขมาต่อปู่ผ้าขาว เช่นเดียวกับในวันของการประกอบพิธีพุทธภิเษก ชาวบ้านที่ห่างหายจากพื้นที่ดอนห่อไปนานตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิมสู่บริบทของสังคมสมัยใหม่ก็ได้มีโอกาสรู้ฟื้นความทรงจำต่อปู่ผ้าขาว ดังจะเห็นได้จากการที่มีผู้ที่ไม่เคยเข้าร่วมพิธีปู่ผ้าขาวแต่มีความศรัทธาได้มีโอกาสเข้ามากราบไหว้ปู่ผ้าขาวในวันและเวลาที่แตกต่างไปจากกำหนดการของพิธีกรรมเดิม ขณะเดียวกันกลุ่มคนที่ยึดพระเป็นสรณะและสามารถอยู่กับปู้ตาได้ก็ได้กลายเป็น “คนดีจึงอยู่กับปู่ผ้าขาวได้” อันเป็นความชอบธรรมของสังคม

ในกุดทิงที่หลุดพ้นจากปฏิบัติการภายใต้กรอบขอบเขตของพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง ซึ่งได้
 ดึงให้พวกเขากลับคืนมามีตัวตนและอำนาจในพื้นที่ในฐานะของคนท้องถิ่นผู้ที่อาศัยหา
 อยู่หากินในกุดทิงมาอย่างเนิ่นนาน

สรุป

การช่วงชิงความหมายพื้นที่กุดทิงได้เกิดขึ้นในสองระดับ ทั้งจากกลุ่มผู้ที่
 ต้องการอำนาจในการจัดการพื้นที่และกลุ่มที่ถูกเบียดขับออกจากอำนาจเดิมในการ
 จัดการพื้นที่ ซึ่งต่างสร้างความหมายและตีความหมายใหม่ให้แก่พื้นที่กุดทิง
 เพื่อช่วงชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผ่านวาทกรรมการอนุรักษ์
 การมองพื้นที่โดยอาศัยแนวคิด พื้นที่ที่สาม ของ Soja จึงได้สะท้อนภาพของ
 การเข้ามาครอบงำพื้นที่และช่วงชิงพื้นที่ของรัฐและองค์กรเหนือรัฐ โดยอาศัย
 ข้อตกลงว่าด้วยการจัดการพื้นที่ตามอนุสัญญาแรมซาร์ ที่ได้เปลี่ยนแปลงความหมาย
 ของพื้นที่ “หาอยู่หากิน” กุดทิง ให้เป็น “พื้นที่ชุ่มน้ำโลก” ส่งผลให้เกิดการจัดการ
 พื้นที่ในทางกายภาพตามเงื่อนไขที่ได้ระบุไว้ในอนุสัญญาแรมซาร์ ทำให้คนในชุมชน
 รอบกุดทิงถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากพื้นที่กุดทิง โดยรัฐและ
 องค์กรเหนือรัฐได้ช่วงชิงอำนาจในการจัดการพื้นที่ด้วยการอาศัยช่องทางของ
 กฎระเบียบ มาตรการ และกฎหมาย สำหรับการจัดทำพื้นที่เขตอนุรักษ์โดยทำให้
 กุดทิงกลายเป็นพื้นที่เสมือนหยุดนิ่งและดำเนินไปภายใต้ระบบระเบียบการจัดการ
 พื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งส่งผลทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณโดยรอบกุดทิง
 ในบริบทการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากกุดทิงรูปแบบปัจจุบันสูญเสียอำนาจใน
 การจัดการพื้นที่ นอกจากนี้ การปกครองส่วนท้องถิ่นก็ได้ถูกปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่
 ตามความหมายของพื้นที่ชุ่มน้ำอันนำมาซึ่งการเบียดขับสิทธิตามรัฐธรรมนูญใน
 อำนาจของการจัดการท้องถิ่นที่เคยมีการระบบระเบียบการใช้พื้นที่เอาไว้ก่อนหน้า
 และต้องรับบทบาทใหม่กลายเป็นผู้ที่ต้องเข้ามาดูแลผลประโยชน์ให้แก่รัฐและองค์กร
 เหนือรัฐ การถูกกดทับของอำนาจดั้งเดิมในพื้นที่ตั้งแต่ผู้มีอำนาจในการปกครอง
 กลุ่มทุน และชาวบ้านในพื้นที่จึงกลายเป็นความขัดแย้งจากเสียงที่ไม่เคยปรากฏ

ในการทำประชาพิจารณาดังเพิ่มขึ้นและกลายเป็นกระบวนการต่อสู้ต่อรองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เพื่อให้สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่กุดทิงได้เช่นเดิม

ขณะที่จากการต่อรองพื้นที่ชุ่มน้ำผ่านกลุ่มบุญบารมี โดยการสร้างสัญลักษณ์พระพุทธรูปเหนือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนโดยรอบกุดทิงและมีการประกอบพิธีกรรมพุทธานุสัคได้สะท้อนแนวคิด “พื้นที่ที่สาม” ในความหมายของ Bhabha เป็นพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นจากการต่อสู้ต่อรองการมีตัวตนของทั้งกลุ่มทุนและชาวบ้านที่ถูกกดทับและเบียดขับจากอำนาจของรัฐและองค์กรเหนือรัฐ ขณะที่พื้นที่ที่สามดังกล่าวเกิดจากการผสมผสานความหมายของรัฐและองค์กรเหนือรัฐในการเป็นพื้นที่อนุรักษ ผสมผสานรวมกับการตีความหมายใหม่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของปู่ย่าขาว ซึ่งแสดงถึงความชอบธรรมในการเป็นผู้ที่ถูกยอมรับในสังคมและแสดงออกถึงการนำองค์ความรู้ของชุมชนมาใช้ในการรักษาความอุดมสมบูรณ์หรือทรัพยากรธรรมชาติได้เช่นเดียวกันกับองค์ความรู้อันทันสมัยของอนุสัญญาแรมซาร์ เพื่อสะท้อนถึงความเท่าเทียมกันความสามารถในการจัดการพื้นที่กุดทิงให้มีทรัพยากรอย่างยั่งยืนด้วยการจัดการโดยคนท้องถิ่น ในขณะที่การสร้างสัญลักษณ์ทางด้านจิตใจเหนือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นเขตของพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง หากรัฐหรือองค์กรเหนือรัฐเข้ามาดำเนินการใดๆ ในลักษณะทำลายสัญลักษณ์ดังกล่าวเพื่อมุ่งตามมาตรการ 1 ใน 17 ข้อของพื้นที่ชุ่มน้ำก็จะกลายเป็นการสร้างความขัดแย้งให้กับชุมชนที่มีเครือข่ายขยายออกไปในสังคมวงกว้าง โดยเฉพาะอำนาจความชอบธรรมที่ได้รับจากการตัดสินใจด้วยความศรัทธาของผู้คน ข้อสำคัญในการรักษาสัมพันธภาพในพื้นที่ศูนย์กลางแห่งความศรัทธาที่มีการโยกย้ายถ่ายเทตามบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคม ควรต้องอยู่ภายใต้การประนีประนอมการใช้ประโยชน์พื้นที่ร่วมกันและให้โอกาสในความเท่าเทียมกันแก่ระบบการจัดการพื้นที่หาอยู่หากินของท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นไม่ใช่เพียงแง่ของการจัดการสารัตถะหรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ภายใต้เงื่อนไขของแรมซาร์ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เป็นการปิดกั้นด้วยมายาคติจากแนวคิด องค์ความรู้ และปฏิบัติการที่มุ่งไปสู่การอนุรักษแบบปิดตาย โดยที่ไม่ได้มองเห็นการจัดการดั้งเดิมของวิถีการหาอยู่หากินในพื้นที่กุดทิงอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์พานิช. (2554). การช่วงชิงอัตลักษณ์ในสังคมจารีตเชิงใหม่ผ่านเรื่องเล่าแบบจารีต. *วารสารมนุษยศาสตร์สาร*. 13(2). 145-173
- คณะกรรมการจังหวัดหนองคาย. (2499). *หนังสือแถลงกิจการจังหวัดหนองคาย*. พระนคร: โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์.
- จุมพล สายแวว. (2555, 6 พฤศจิกายน). นิพน คนขยัน นายกอบจ. จังหวัดที่ 77 บึงกาฬ เปิดศูนย์ยางพาราแห่งอีสาน. *มติชน*, ค้นเมื่อ 11 ตุลาคม 2556, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1352196454&gripid=03&catid=03
- ราชกิจจานุเบกษา. (2482). **พระราชกฤษฎีกา เปลี่ยนนามอำเภอ กิ่งอำเภอ และตำบลบางแห่ง พุทธศักราช 2482**. ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 56 ลงวันที่ 17 เมษายน 2482. หน้า 354-359.
- สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท. (2539). รพช. 31 ปี: รายงานผลการดำเนินงาน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ประจำปี 2539. กรุงเทพฯ: สำนักงาน.
- สำนักวัฒนธรรมจังหวัดบึงกาฬ. (2555). **เอกสาร การสืบค้นข้อมูลประวัติ บึงกาฬ**. บึงกาฬ: สำนักวัฒนธรรมจังหวัดบึงกาฬ. (ไม่ได้ตีพิมพ์).
- Kahn, Miriam. (2000). Tahiti Interwined: Ancestral Land, Tourist Postcard, and Nuclear Test Site. *American Anthropology*, 32(1), 7-26.
- The Ramsar Convention on Wetlands. (n.d.). **The Convention today**. Retrieved October 11, 2013, from http://www.ramsar.org/cda/en/ramsar-home/main/ramsar/1_4000_0__

